

Jiří Blažek

CZYNNIKI I KIERUNKI ROZWOJU REGIONALNEGO REPUBLIKI CZESKIEJ PODCZAS TRANSFORMACJI I W OKRESIE PRZEDAKCESYJNYM

Artykuł przedstawia analizę głównych czynników, trendów oraz najistotniejszych aspektów rozwoju regionalnego Republiki Czeskiej, które kształtowały się w czasie transformacji ustrojowej oraz w okresie przedakcesyjnym. Konstrukcja artykułu jest następująca: część wstępna zawiera krótki opis podstawowych trendów rozwoju regionalnego po upadku komunizmu. Kolejne części dotyczą identyfikacji głównych czynników rozwoju regionalnego oraz analizy podstawowych różnicowań regionalnych. W części końcowej autor podejmuje próbę nakreślenia prawdopodobnych przyszłych zmian w tendencjach rozwoju regionalnego.

1. Wprowadzenie – podstawowe tendencje różnicowań regionalnych

Po upadku reżimów w krajach postkomunistycznych można zaobserwować dwie ogólne tendencje obecne w rozwoju regionalnym. Pierwszą z nich da się określić terminem **różnicowanie**, drugi trend to **selekcja**. Proces **różnicowania** zachowań regionalnych wpisuje się w szerszy nurt, obecny od początku transformacji. Chodzi mianowicie o pogłębianie się różnic we wszystkich głównych sferach życia, tj. pomiędzy jednostkami, zawodami, gałęziami przemysłu, gminami itd. Dyferencjacja była konsekwencją powrotu do mechanizmów gospodarki rynkowej i społeczeństwa demokratycznego w ogóle oraz odejścia od przesadnej polityki redystrybucji i narzuconej za komunizmu równości. Trzeba jednak podkreślić, że odmienności czy różnice nie mogą być postrzegane jako zjawiska negatywne. Pełnią bowiem istotną pozytywną funkcję w społeczeństwie oraz gospodarce i są całkowicie naturalne (na przykład rozwój hierarchii osadniczej wykazujący podstawowe podobieństwa w znakomitej większości krajów). Różnicowania mogą być także wskaźnikiem potencjału, służyć jako bodziec wzrostowy lub ogólniej bodziec zmian.

Drugi ze wspomnianych procesów – **selekcje** – można opisać jako wymianę na pozycjach liderów i „maruderów”. Na ogół regiony, które w czasach komunistycznych były bastionami przemysłu ciężkiego i jako takie traktowane były preferencyjnie (na przykład poprzez lepsze zaopatrzenie w dobra konsumpcyjne, łagodzące konsekwencje „gospodarki niedoborów” – zob. Kornai

1979, oraz poprzez wyższe płace – zob. tab. 3), stały się największymi przegrany, kiedy ich zacofaną bazę gospodarczą wystawiono na międzynarodową konkurencję. Z kolei regiony metropolitalne o zdywersyfikowanych gospodarkach, mające odpowiednią strukturę wykształcenia siły roboczej, przeszły radykalną restrukturyzację. Przemysł ciężki w tych regionach został zastąpiony rozwijającym się trzecim sektorem. W konsekwencji większość mieszkańców tych regionów cieszyła się ponadprzeciętnym wzrostem płac i niższą stopą bezrobocia.

Podsumowując, można zauważyć, że relatywnie skromne różnice wewnątrzregionalne w Republice Czeskiej odziedziczone po komunizmie (zob. Fuchs, Demko 1979) pogłębiły się dość szybko w okresie transformacji. Zdywersyfikowane gospodarczo regiony metropolitalne poradziły sobie lepiej niż regiony niem Metropolitalne, poprzemysłowe czy wiejskie (Hampl i in. 2002).

2. Czynniki rozwoju regionalnego

Istnieje kilka głównych czynników rozwoju regionalnego. W przypadku Republiki Czeskiej do najważniejszych należą (Blažek 1999):

- (i) wertykalna i horyzontalna pozycja geograficzna regionu. W ramach pozycji wertykalnej wyróżnić można wielkie obszary miejskie/metropolitalne, niem Metropolitalne oraz regiony wiejskie. Horyzontalną pozycję geograficzną opisujemy natomiast jako tradycyjną oś zachód–wschód, dotyczącą poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego. Oś ta zbieżna jest z makroregionalnym zróżnicowaniem Europy (przykłady empiryczne obydwu typów pozycji geograficznej – zob. tab. 1 oraz ryc. 7 i 8);
- (ii) struktura gospodarcza i jej różnorodność (zróżnicowane gospodarczo regiony mają zwykle większe możliwości rozwoju niż regiony wąsko wyspecjalizowane);
- (iii) jakość kapitału ludzkiego (szczególnie jakość edukacji i tradycji przedsiębiorczych – zob. ryc. 2,3 i 4);
- (iv) Jakość środowiska przyrodniczego (spustoszenie środowiska na dużych obszarach kraju poważnie utrudnia przyszły rozwój regionów, nie tylko ze względu na koszty naprawy środowiska, ale także poprzez fakt, iż zniszczona przestrzeń jest czynnikiem zniechęcającym potencjalnych inwestorów wewnętrznych).

Znaczenie horyzontalnej pozycji geograficznej można łatwo zilustrować na przykładzie byłej Czechosłowacji, z czasów jej utworzenia w 1918 roku. Czechosłowacja długo była obecna na osi zachód–wschód, co w konsekwencji wpłynęło w dużym stopniu na poziom jej rozwoju. Zjawisko to jest dobrze widoczne w danych z powszechnego spisu ludności z roku 1921. Zanotowane wtedy wskaźniki (częściowego) analfabetyzmu pokazuje tab. 1.

Tak strome nachylenie gradientu zachód–wschód odzwierciedla także analiza struktury gospodarczej aktywności ludności według głównych gałęzi gospodarki oraz wiele innych wskaźników.

Tab. 1. Stopa (częściowego) analfabetyzmu w byłej Czechosłowacji w roku 1921, w podziale na krainy historyczne

Kraina historyczna	Stopa analfabetyzmu
Bohemia	2,4%
Morawy	3,1%
Śląsk	3,7%
Słowacja	15,0%
Ukraina Karpacka	50,2%

Źródło: Spis ludności 1921.

W okresie Pierwszej Republiki (1918–1938) nie przeprowadzono żadnych głębszych zmian w strukturze regionalnej. Inaczej działało się w okresie komunizmu, zapoczątkowanym w Czechosłowacji w roku 1948. Komuniści stosowali skrajną politykę wyrównywania. Po kilku dekadach reżimu doprowadziło to w konsekwencji do sytuacji, w której według dostępnych w tamtym czasie wskaźników kraj stał się wysoce jednorodny (Fuchs, Demko 1979). Jednakże koszt tego wyrównania był ogromny. Kraj stracił zdolność konkurencji międzynarodowej. Fakt ten można udokumentować wielkością PKB *per capita*, który w Czechosłowacji w 1948 roku wynosił 380 USD i był niemal równy austriackiemu (400 USD w roku 1948) (Gelb, Grey 1991, cyt. za Švejnar 1997). Ponadto PKB Czechosłowacji z tamtego okresu stanowi średnią Republiki Czeskiej i Słowacji, których poziom rozwoju był znacząco różny. W konsekwencji prawdopodobne jest, iż PKB Republiki Czeskiej z tamtego okresu był nawet większy niż PKB Austrii.

Mimo zmienionych uwarunkowań politycznych, społecznych i gospodarczych dawne wzorce regionalne znów zaczęły ożywać. Jednakże pamiętać należy, że wszystkie podstawowe czynniki rozwoju regionalnego są tylko pewną strukturą, w której musi działać wiele podmiotów różnicujących (zob. Sayer 1992). Dlatego oczywiście można podać przykłady podmiotów, które odniosły znaczący sukces, działając w regionach mniej uprzywilejowanych z punktu widzenia przyjętych czynników. Takie przykłady są jednak raczej wyjątkami potwierdzającymi regułę.

3. Zróżnicowania regionalne w okresie transformacji

3.1. Bezrobocie

Dzięki ożywieniu wyżej wymienionych czynników rozwoju regionalnego już na początku okresu transformacji w Republice Czeskiej szybko rozwinął się niemal książkowy przykład zachodnio-wschodniego modelu wzorca rozwoju regionalnego. Odpowiada on makroregionalnemu zróżnicowaniu Europy (podobne wnioski dla Polski wyciągają Lodkowska-Skoneczna i in. 1996; Gorzelak 1996, a dla Węgier – Barta i in. 1997; Downes 1996 i Horváth

1997). Polaryzację zachodnio-wschodnią ilustruje fakt, iż w pierwszej połowie lat 90. stopa bezrobocia na Morawach (we wschodniej części Republiki Czeskiej) była dwa razy wyższa niż w Bohemii (zachodnia część kraju). Najbardziej dotkniętym przez bezrobocie regionem były Północne Morawy. Niemniej jednak w połowie lat 90. model ten został zachwiany. Przyczyną tego było pogorszenie się sytuacji gospodarczej i społecznej w dawnym regionie przemysłowym Północnej Bohemii, która stała się najbardziej zagrożoną częścią Czech.

Kolejną cechą charakterystyczną obecnego rozwoju regionalnego jest zaostrenie różnic wewnątrzregionalnych na poziomie mikroregionalnym, spowodowane upadłością zakładów przemysłowych. Przekształcenia te były dość głębokie. Towarzyszył im gwałtowny wzrost średniego poziomu bezrobocia (od 3,5% w grudniu 1996 r. do 8,4% w marcu 1999 r.). Był on skutkiem poważnego kryzysu gospodarczego w latach 1997–1999, po którym nastąpił dalszy, bardziej łagodny wzrost bezrobocia do 10% w latach 2000–2003 (zob. tab. 2).

Tab. 2. Ewolucja stopy bezrobocia w Republice Czeskiej, minimalny i maksymalny poziom bezrobocia w jednym z 77¹ powiatów (dane dla grudnia w poszczególnych latach), ewolucja poziomu PKB oraz bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ)

Lata	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
Średnia stopa bezrobocia (w %)	4,1	2,6	3,5	3,2	2,9	3,5	5,2	7,5	8,2	8,8	8,9	9,8	10,3
Region o najwyższym bezrobociu (w %)	9,1	6,0	8,7	7,5	7,3	9,4	12,4	15,3	16,7	21,5	21,3	21,7	23,5
Region o najniższym bezrobociu (w %)	1,2	0,3	0,3	0,3	0,3	0,4	0,7	1,6	2,5	2,8	2,5	2,8	3,0
Wzrost PKB (w %)	–	–	0,1	2,2	5,9	4,3	–0,8	–1,0	0,5	3,3	3,1	2,0	3,4 ²
Napływ BIZ (w mld CZK)	–	–	19,1	25,0	68,0	38,8	85,5	109,4	202,3	192,4	214,6	304,6	–

¹ Do roku 1996 w Republice Czeskiej było 76 powiatów.

² W trzecim kwartale 2003 r.

Źródło: Ministerstwo Pracy i Spraw Społecznych Republiki Czeskiej.

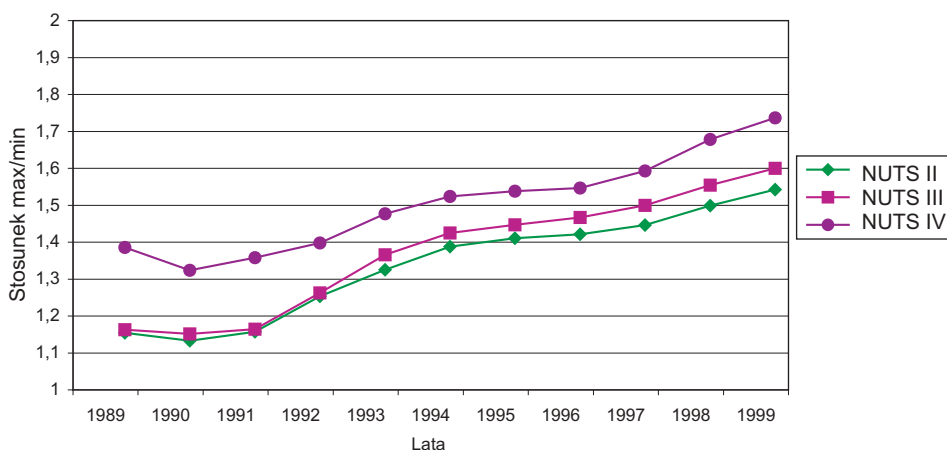
Empiryczne analizy ostatnich kierunków rozwoju regionalnego Republiki Czeskiej znajdują się między innymi w pracach Hampla i in. (1999, 2000), Błažka (1999, 2002b) i Tomeša (2002). Analizy wyraźnie pokazują narastanie od połowy lat 90. wewnątrzregionalnych nierówności. Tendencje te dobrze ilustruje ewolucja średniej stopy bezrobocia i jego poziom w powiatach najbardziej dotkniętych (zwykle jest to powiat Most) w odniesieniu do najlepiej rozwiniętych (Pragi lub powiatów Pragi-Zachód i Pragi-Wschód).

Dane w tabeli 2 pokazują wyraźnie, że okres wyjątkowo niskiej stopy bezrobocia Republika Czeska ma już za sobą. Nawet wzrost ekonomiczny, który rozpoczął

się w roku 2000, nie zapewnił wystarczającej liczby miejsc pracy. Dodatkowo w roku 1998 stopa bezrobocia w niektórych regionach przekroczyła 15%, a w roku 2000 nawet 20%. Budzi to poważny niepokój. Korzenie tych problemów nie są jednak wyłącznie regionalne, lecz wiążą się z ogólną sytuacją gospodarczą i społeczną w Republice Czeskiej. Niestety, fakt ten przyczynia się do dominacji podejścia sektorowego w rozwiązywaniu problemów regionalnych. W konsekwencji niewiele miejsca zostaje dla wdrażania odpowiednich strategii rozwoju regionalnego i lokalnego zbudowanych wokół najważniejszych jego aspektów.

3.2. Poziom płac

Kolejnym podstawowym wskaźnikiem sprawności gospodarczej poszczególnych regionów, a także mówiącym w sposób bardziej ogólny o poziomie zamożności społeczeństwa, jest wskaźnik średniej płacy. Mimo zmian w stosowanej metodologii, z czego wynikają trudności w obliczeniach wskaźnika według regionów, ogólny obraz jest dość jasny (zob. ryc. 1). Dysproporcje w poziomie przeciętnej płacy według powiatów (77 „okresów” – NUTS IV), regionów (14 „kraje” – NUTS III) oraz regionów spójności (8 NUTS II) pogłębiały się znacząco do początku transformacji. Warto zauważyć, że nierówności w poziomie płacy powiększyły się w czasie kryzysu gospodarczego w Republice Czeskiej, w latach 1997–1999. Za wcześnie jest jednak na wyciąganie ostatecznych wniosków. Relacja między powiększaniem się nierówności w poziomie płac a ogólną sprawnością gospodarczą wymaga pogłębionych badań w perspektywie porównawczej kilku krajów.

Ryc. 1. Rozwój nierówności w poziomie przeciętnej płacy według poziomów NUTS II, NUTS III i NUTS IV (stosunek maksymalnej wartości przeciętnej płacy do wartości minimalnej według odpowiednich jednostek terytorialnych)

Źródło: opracowano na podstawie danych Urzędu Statystycznego Republiki Czeskiej.

Tabela 3 ilustruje zmiany na pozycji najlepszych i najslabszych regionów pod względem poziomu płacy. Na początku procesu transformacji (rok 1990) 4 z 5 regionów o najwyższej płacy stanowiły regiony z przemysłem ciężkim (górnictwo i pokrewne gałęzie przemysłu w przypadku Ostrawy, Kladna i Sokolova oraz przemysł chemiczny w regionie Litomierzyc). W latach 2000 i 2001 żaden z tych regionów nie mieścił się w pierwszej piątce. Warto zauważyć, że w okresie komunizmu płace w Pradze nie były najwyższe w kraju, miasto było dopiero na czwartym miejscu. Natomiast w latach 2000–2001 na pierwszym miejscu listy znalazła się właśnie Praga i powiaty: Praga-Wschód oraz Praga-Zachód. Druga pozycja miasta Mladá Boleslav, w którym zlokalizowana jest ogromna fabryka Volkswagena-Škody, nie jest niespodzianką. Bardziej zaskakuje natomiast piąte miejsce Pilzna, w którym tradycyjne gałęzie przemysłu istotnie przeszły głęboki kryzys, ale władze miasta z sukcesem prowadziły politykę przyciągania nowych inwestorów wewnętrznych, wykorzystując zarówno sprzyjające położenie geograficzne, jak i korzystne połączenia transportowe (autostrada i połączenie kolejowe z Niemcami i Pragą).

Dane dla lat 2000 i 2001 także sugerują, że średnia płaca w regionie o najwyższych zarobkach (Praga) może stać się niebawem dwa razy wyższa niż w regionie o najniższej przeciętnej płacy (Jeseník).

Tab. 3. Powiaty o najwyższym poziomie płac w latach 1990, 2000 i 2001 (w koronach czeskich – CZK)

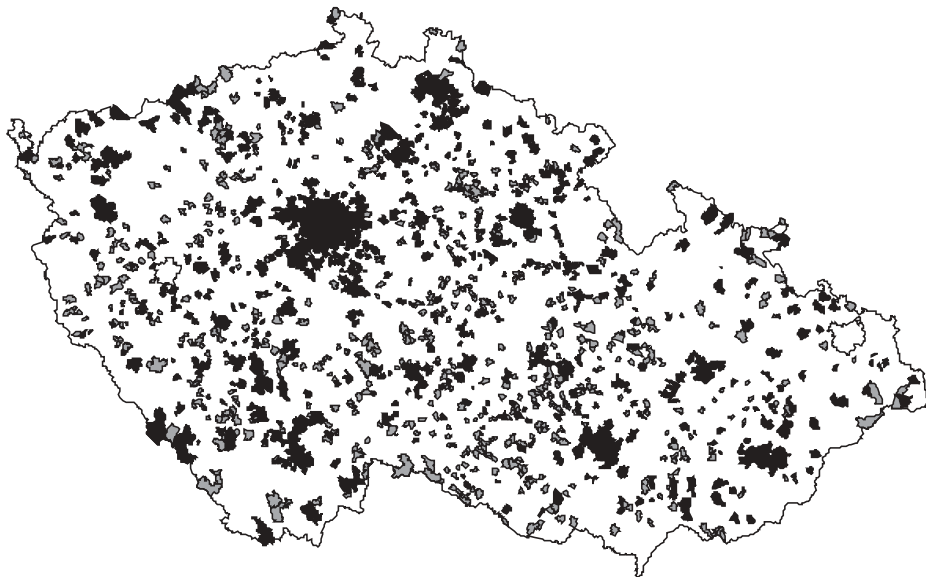
Powiat	Rok 1990	Powiat	Rok 2000	Rok 2001
Ostrawa	3 905	Praga	18 865	20 800
Sokolov	3 647	Mladá Boleslav	16 171	16 799
Kladno	3 547	Praga-Wschód	15 669	16 677
Praga	3 517	Praga-Zachód	14 633	15 622
Litomierzycy	3 510	Pilzno	14 216	15 521
Indeks max/min	1,28	Indeks max/min	1,79	1,84

Źródło: opracowano na podstawie danych Urzędu Statystycznego Republiki Czeskiej.

3.3. Przedsiębiorczość

Trzecim tradycyjnym wskaźnikiem sprawności regionu jest stopa przedsiębiorczości. Niestety, dane dotyczące rejestracji czy wykreślenia z ewidencji płatników podatku VAT w Republice Czeskiej nie są dostępne. Z tego powodu najbardziej odpowiednimi wskaźnikami przedsiębiorczości mogą być dane o poziomie podatków płaconych przez osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Korzyścią tego ujęcia jest fakt, iż dane agregowane są na poziomie gmin, a wpływy z podatku są przychodami odpowiednich gmin. Podejście to ma też pewne wady, ponieważ podatki pobierane są według miejsca stałego zamieszkania podatnika, a nie miejsca faktycznego prowadzenia działalności

gospodarczej. Istnieją też inne słabe strony takiego wskaźnika. Są to między innymi progresywność systemu podatkowego oraz niejednokrotne spekulacje prowadzone przez władze niektórych gmin, zachęcające przedsiębiorców, aby przenieśli siedziby swoich firm na ich teren. W zamian obiecuje się im, że część zapłaconych podatków będzie zwrócona w formie bezpośrednich dopłat czy dotacji do funkcjonowania przedsiębiorstwa. Mimo ułomności przedstawione poniżej dane można uznać za wartościowe, gdyż ważną zaletą jest ich dostępność w dość szczegółowym układzie terytorialnym.

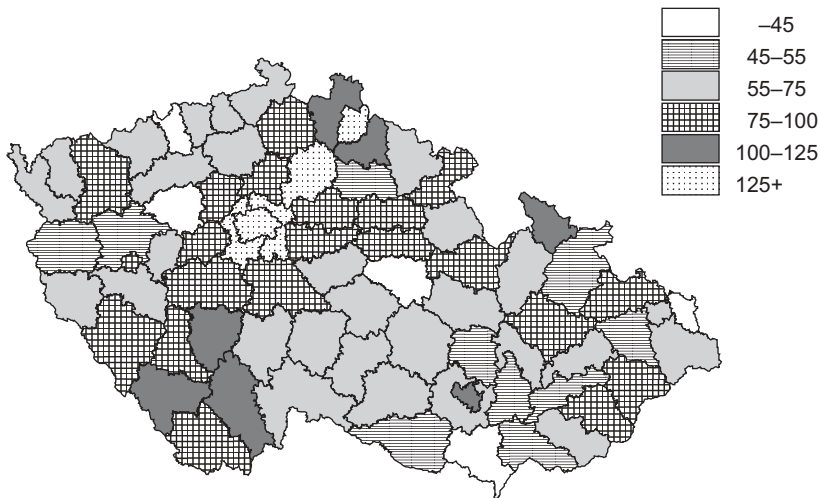
Ryc. 2. Poziom działalności gospodarczej w Republice Czeskiej (przychody z podatku dochodowego płaconego przez drobnych przedsiębiorców. Na czarno oznaczono 10% gmin o największym dochodzie *per capita*, na szaro 10% gmin o najniższym dochodzie *per capita*. Rycina przedstawia wartości średnie dla lat 1999–2000)

Źródło: Opracowano na podstawie danych Ministerstwa Finansów Republiki Czeskiej.

Rycina pokazuje wyraźną dominację Pragi i jej strefy podmiejskiej. Pozycja Pragi jest przeciwieństwem drugiego co do wielkości miasta – Brna, które nie wykazuje znaczącego poziomu przedsiębiorczości. Ten fakt obrazuje inną skalę procesów suburbanizacyjnych, jakie zachodzą w tych miastach. Trzecie co do wielkości miasto czeskie – Ostrawa – nie zakwalifikowało się nawet do 10% gmin o najwyższych dochodach z podatku. Znaczący poziom stopy przedsiębiorczości możemy natomiast zauważyć jeszcze w regionie Liberec/Jablonec oraz Mladá Boleslav, gdzie relatywnie wysokie płace w fabryce VW-Škody kreują silny popyt, na który odpowiedzią jest działalność drobnych przedsiębiorców. Dość wysoki poziom badanego wskaźnika odnajdujemy także w regionach turystycznych. Z kolei oba dawne regiony przemysłowe:

Północno-Zachodnia Bohemia oraz Północne Morawy (Ziemia Śląsko-Morawska – Moravskoslezský kraj), charakteryzują się niską stopą działalności gospodarczej. Najniższy ze wszystkich regionów poziom wskaźnika przedsiębiorczości ma wschodni kraniec Wyżyny Czesko-Morawskiej, który charakteryzuje rozproszona struktura osadnicza oraz silna zależność od niskodochodowego rolnictwa.

Dwie kolejne ryciny dotyczą także przedsiębiorczości, ale dane zagregowane są na poziomie powiatów. Ryc. 3 pokazuje przychody *per capita* z podatku dochodowego płaconego przez drobnych przedsiębiorców w roku 2000.

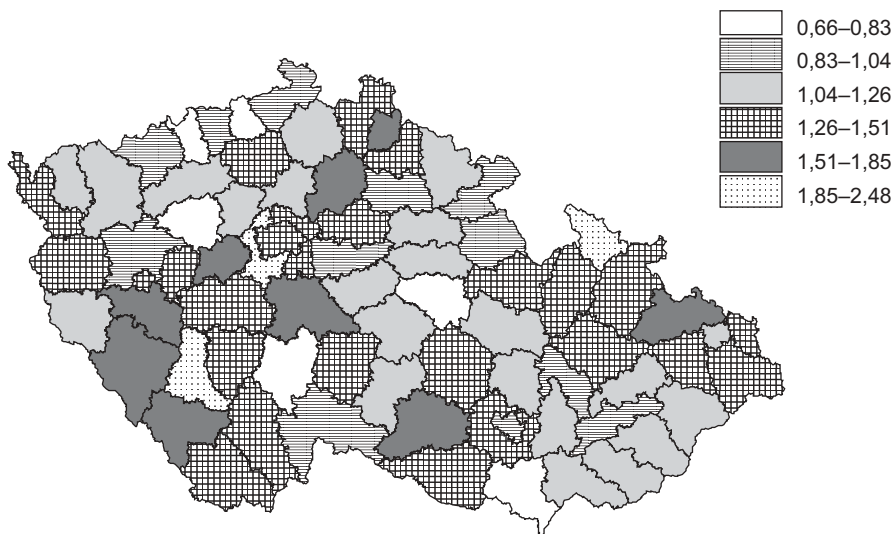

Ryc. 3. Przychody *per capita* z podatku dochodowego płaconego przez drobnych przedsiębiorców w roku 2000 (w %, 100% = średnia dla Czech)

Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Finansów Republiki Czeskiej.

Regionalny układ aktywności gospodarczej zasadniczo pokrywa się z poprzednią ryciną, na której przedstawiono dane w ujęciu gminnym. Wskaźniki dla wschodniej części kraju (Morawy) są w tej dziedzinie niższe niż dla Zachodu (Bohemia). Najniższe wpływy z podatku zanotowano w dwóch powiatach, które mogą być uznane za obszary peryferyjne (powiaty Chrudim i Rakovník) oraz w dawnym regionie przemysłowym Most. Powiaty o najwyższym poziomie dochodów z podatku tworzą oś biegnącą przez Liberec, Jablonec na północ przez Pragę aż do Południowej Bohemii (Pisz, Czeskie Budziejowice).

W porównaniu z rokiem 1994 dawny region przemysłowy Północnej Bohemii zostaje wyraźnie w tyle. W przeciwieństwie do niego kilka najlepiej radzących sobie regionów nawet wzmocniło swoje pozycje (Praga-Zachód, Mladá Boleslav, Jablonec). Niespodziewanie drugie co do wielkości Brno

Ryc. 4. Przychody *per capita* z podatku dochodowego płaconego przez drobnych przedsiębiorców (indeks zmian między 1994 a 2000 rokiem)

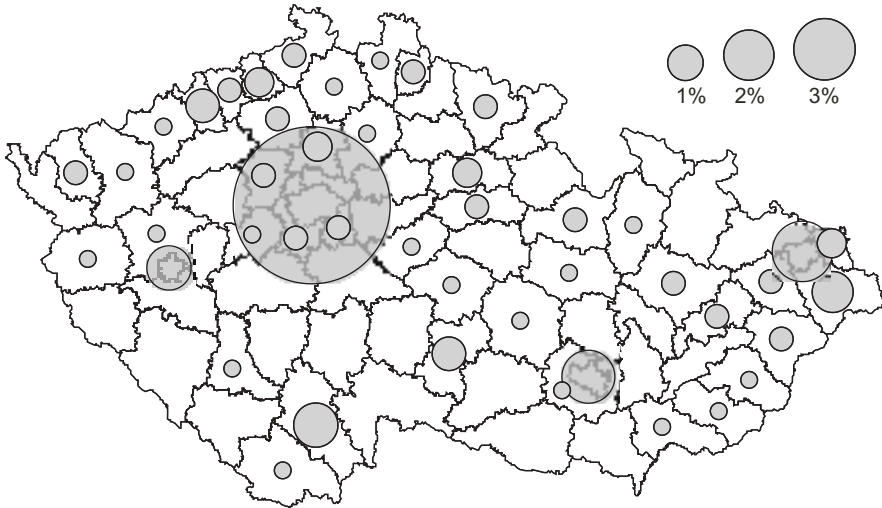
Źródło: opracowano na podstawie danych Ministerstwa Finansów Republiki Czeskiej.

zanotowało relatywnie niską poprawę poziomu wpływów z podatku od drobnych przedsiębiorców.

4. Zarys spodziewanych zmian w trendach rozwoju regionalnego w kontekście poszerzenia Unii Europejskiej

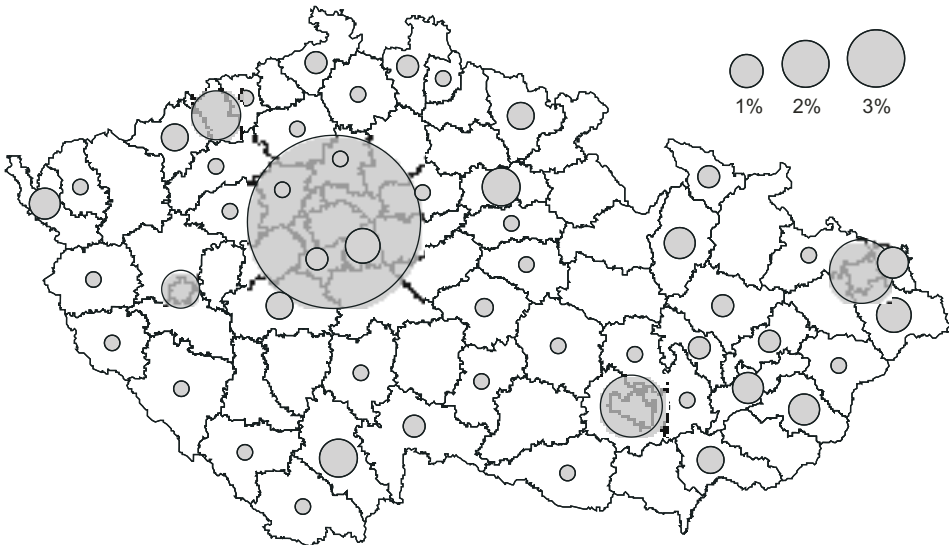
Na podstawie obszernej literatury przedmiotu (np. Bachtler, Downes, Gorzelak 2000; Hampl i in. 2002; Blažek 1999; Illner 2001) można stwierdzić, że podstawowym czynnikiem rozwoju regionalnego podczas transformacji jest pionowa pozycja geograficzna, tj. jakościowa hierarchizacja centrów regionalnych. Z dużym prawdopodobieństwem można oczekiwać, że rola wertykalnej pozycji geograficznej miast i regionów nadal będzie dominującym czynnikiem rozwoju regionalnego, także po akcesji.

Siłę centrów regionalnych można zmierzyć, obserwując lokalizację głównych siedzib największych firm oraz koncentrację usług produkcyjnych. Ryciny 5 i 6 przedstawiają regionalny rozkład siedzib zarządów największych przedsiębiorstw oraz wybranych usług biznesowych w Republice Czeskiej. Wskazują one na wyraźną dominację Pragi w obydwu sferach, silniejszą pozycję Ostrawy (trzeciego co do wielkości miasta Czech) niż Brna (drugiego co do wielkości miasta) pod względem liczby siedzib zarządów wielkich firm oraz podobną pozycję obu miast według zlokalizowanych tam przedsiębiorstw z sektora usług. Interesującą cechą omawianego rozkładu regionalnego dla obu wskaźników jest

Ryc. 5. Regionalny rozkład siedzib zarządów 200 firm o największych obrotach (udział powiatów w ogólnej liczbie centrali firm w Republice Czeskiej w 2000 roku, w %)

Źródło: Blažek 2002b.

Ryc. 6. Regionalny rozkład wybranych usług otoczenia biznesu w 2000 roku (udział powiatów w ogólnej liczbie takich firm w Republice Czeskiej, w %)

Źródło: Blažek 2002b.

zróznicowanie pozycji regionów położonych wzdłuż dawnej żelaznej kurtyny. Liczba siedzib zarządów firm działających w tych regionach jest dość ograniczona, ale udział w usługach biznesowych jest bardziej korzystny. Obserwacja ta zgodna jest z założeniem o wyższej elastyczności usług biznesowych oraz znacznej inercji dotyczącej lokalizacji największych firm. Trend ten można także interpretować jako korygowanie zniekształconego rozwoju regionów za panowania reżimu komunistycznego. Analizę szeregów czasowych rozwoju badanych wskaźników w układzie regionalnym w latach 90. omawia Błażek 2002b.

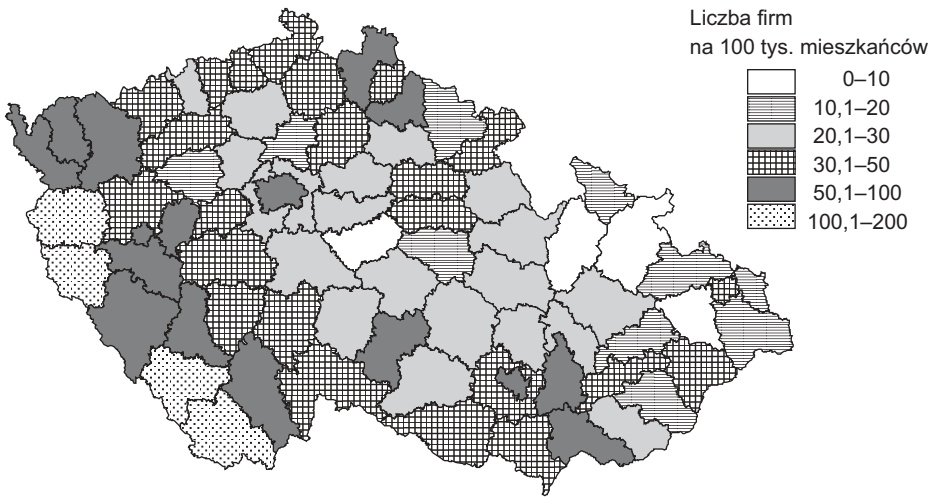
Można oczekiwać, że znaczenie drugiego typu pozycji geograficznej regionu (pozycji horyzontalnej), odzwierciedlającej tradycyjną oś rozwoju zachód–wschód, będzie się w przyszłości zmniejszać. Znaczenie obydwu typów pozycji geograficznej może być zilustrowane także przez regionalne zróznicowanie lokalizacji przedsiębiorstw zagranicznych. Istnieją bowiem dwa podstawowe motywy lokalizacji bezpośrednich inwestorów zagranicznych (BIZ) w innym kraju (Dunning 1994). Pierwszy związany jest z penetracją rynku. Motyw ten skłania inwestorów do lokalizacji głównie w regionach o wysokim potencjale rynkowym (wysoka siła nabywcza, możliwość dotarcia do najlepszej grupy konsumentów, rozwinięta sieć informacyjna). Takie warunki spełniają obszary metropolitalne. Powód ten związany jest głównie z pionową pozycją geograficzną centrów i regionów, a metodę stosują głównie przedsiębiorstwa z sektora trzeciego. Drugi motyw działania firm, które kierują się zamiarem obniżenia kosztów, ujawnia się w lokalizacji zgodnej w zasadzie z poziomą pozycją geograficzną (Błażek, Uhlíř 2002). Tabela 4 pokazuje uproszczony schemat preferencji lokalizacyjnych zagranicznych inwestorów.

Tab. 4. Uproszczony schemat preferencji lokalizacyjnych zagranicznych inwestorów

Motyw	Sektor gospodarki	Lokalizacja
penetracja rynku niskie koszty	trzeci drugi	obszary metropolitalne obszary niem Metropolitalne

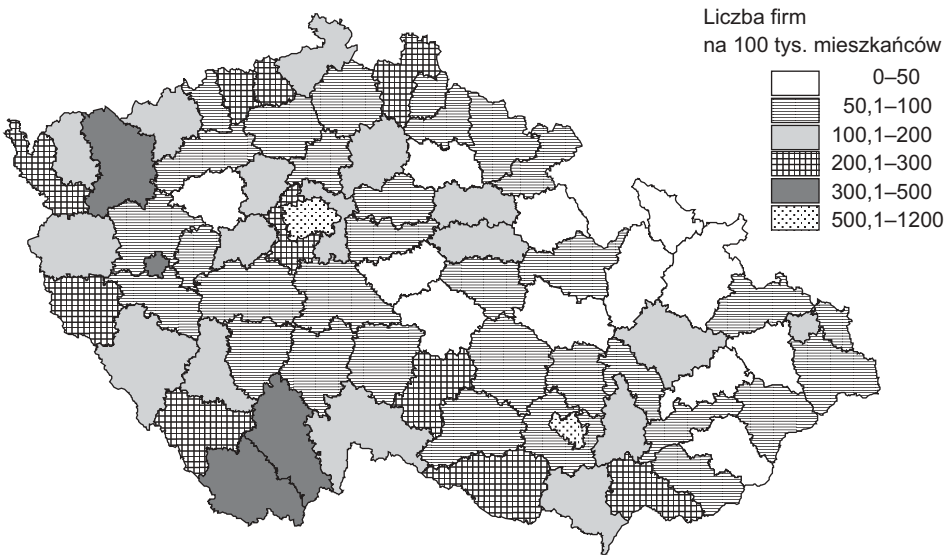
Źródło: Błażek, Uhlíř (2002).

Regionalny rozkład bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) w Republice Czeskiej obrazują ryc. 7 i 8. Silna koncentracja firm zagranicznych w regionach położonych wzdłuż granicy z Niemcami (szczególnie z Bawarią) i Austrią może być skutkiem nagłego otwarcia granic pomiędzy dwoma systemami operującymi zupełnie różnymi poziomami cen. Zainwestowały tam głównie firmy średnie i małe, korzystając z jedynej w swoim rodzaju okazji. Jednak działalność opierająca się na motywie niskich kosztów jest z natury krótko- lub średnioterminowa i nie rokuje nadziei na rozwój tego regionu w przyszłości. Szerzej wzorce lokalizacji BIZ w krajach Europy Środkowej omawia np. Gorzelak 1996.

Ryc. 7. Przedsiębiorstwa zagraniczne i firmy z kapitałem zagranicznym z sektora drugiego w Republice Czeskiej, lipiec 1998 r. (liczba firm przypadająca na 100 tys. mieszkańców)

Źródło: Blažek 1999.

Ryc. 8. Przedsiębiorstwa zagraniczne i firmy z kapitałem zagranicznym z sektora trzeciego w Republice Czeskiej, lipiec 1998 r. (liczba firm przypadająca na 100 tys. mieszkańców)

Źródło: Blažek 1999.

5. Wnioski

Jakościowa hierarchizacja centrów regionalnych najprawdopodobniej w dalszym ciągu będzie podstawowym czynnikiem rozwoju regionalnego. Warto także zwrócić uwagę na pewien czynnik drugorzędny, mianowicie coraz głębsze różnicowanie się regionów na poziomie mikroregionalnym i lokalnym (Blažek 1999). Jest to konsekwencją tworzenia się nowych form przestrzennych rozwoju regionalnego, takich jak: osie rozwoju, grona czy sieci nieprzestrzenne. Powstawanie takich modeli przestrzennej organizacji produkcji zależeć będzie szczególnie od lokalnych inicjatyw, zarówno z sektora prywatnego, jak i publicznego, a także od różnic w zewnętrznych uwarunkowaniach poszczególnych regionów i społeczności lokalnych.

Z tego powodu różnorodność inicjatyw lokalnych w połączeniu z niejednołitymi warunkami startowymi będą swego rodzaju mnożnikiem stymulującym różnicowanie na poziomie mikroregionalnym. Pewne embrionalne formy nowych układów przestrzennych można już odnaleźć w Republice Czeskiej. Jako przykład takich gron można podać skupienie w przestrzeni niektórych dostawców współpracujących z firmą Škoda Auto w pobliżu miasta Mladá Boleslav. Ilustracją zaś sieci nieprzestrzennych może być stowarzyszenie „Czeska Inspiracja”, które tworzy osiem historycznych miast czeskich, współpracujących ze sobą w dziedzinie kulturalnej i turystycznej.

Niewątpliwie znaczenie tego typu form współpracy będzie w przyszłości rosło dzięki procesom integracyjnym, szerokiemu zastosowaniu nowoczesnych środków komunikacji oraz rosnącej mobilności geograficznej ludności umacnianej rozwojem nowej infrastruktury. Wszystkie te zmiany ułatwią wzajemne kontakty i rozszerzą możliwości współpracy. Zdolność podmiotów lokalnych do włączenia się w te nowe struktury organizacyjne zatem znacząco wpłynie na ich przyszłą trajektorię rozwoju. Jeśli osie rozwoju czy grona będą zakorzenione lokalnie, staną się także coraz silniej przyłączone do struktur międzynarodowych, a nawet z nimi zintegrowane (Blažek 2002a).

Z taktycznego punktu widzenia należy podkreślić, iż zasadniczym aktywem dla kształtowania tych nowych form przestrzennych będzie jakość kapitału ludzkiego wraz ze zdolnością do współpracy i tworzeniem atmosfery porozumienia, profesjonalizmu i optymizmu (zob. Hirschman 1958; Krugman 1991). Aktywa te z zasady są niemobilne i niemal wyłącznie zależne od bodźców oddolnych (zob. także Malmberg 1997; MacKinnon, Cumbers, Chapman 2002). W ten sposób otwiera się nowa przestrzeń dla strategii rozwoju lokalnego i regionalnego, które jednak w Czechach są aż dotąd jednostronnie zorientowane na wytwarzanie infrastruktury technicznej.

Literatura

Bachtler J., Downes R., Gorzelak G. (red.), 2000, *Transition, Cohesion and Regional Policy in Central and Eastern Europe*, London: Ashgate.

- Barta G., Králik M., Perger É., 1997, „Achievements and conflicts of modernization in Hungary”, *European Spatial Research and Policy*, t. 4(2), s. 61–82.
- Blažek J., 1999, „Regional Development and Regional Policy in Central East European Countries in the Perspective of EU Enlargement” (w:) M. Hampl (red.), *Geography of Societal Transformation in the Czech Republic*, Prague: Charles University, Dept. of Soc. Geography and Regional Development, s. 181–207.
- Blažek J., 2002a, „Regionální důsledky vstupu ČR do EU: pokus o prvotní kvalitativní analýzu” (w:) M. Hampl. (red.), *Regionální rozvoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*, Praha: Př F UK v Praze, s. 211–225.
- Blažek J., 2002b, „Velké firmy a subjekty progresivního terciéru jako aktéři regionálního rozvoje v ČR” (w:) M. Hampl (red.), *Regionální rozvoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*, Praha: Př F UK v Praze, s. 227–249.
- Blažek J., Uhlíř D., 2002, *Theories of Regional Development: outline, classification, review (In Czech)*, Prague: Karolinum.
- Downes R., 1996, „Regional Policy Development in Central and Easter Europe” (w:) J. Alden, P. Boland (red.), *Regional Development Strategies: A European Perspective*, London: Jessica Kingsley, Regional Studies Association, Regional: Policy and Development, nr 15, s. 256–272.
- Dunning J.H., 1994, *Multinational Enterprises and the Global Economy*, Reading: Addison-Wesley.
- Fuchs R.J., Demko G., 1979, „Geographic inequality under socialism”, *Annals of the Association of American Geographers*, t. 69, nr 2, s. 304–318.
- Gorzalak G., 1996, *The Regional Dimension of Transformation in Central Europe*, Regional Policy and Development Series 10, London: Regional Studies Association and Jessica Kingsley Publishers.
- Gorzalak G., 1998, *Regional and Local Potential for Transformation in Poland*, Warsaw: European Institute for Regional and Local Development, University of Warsaw.
- Hampl M. i in., 1999, *Geography of Societal Transformation in the Czech Republic*, Prague: Charles University, Faculty of Science.
- Hampl M. i in., 2002, *Regional Development: Specifics of the Czech Transformation, European Integration and a General Theory (in Czech)*, Prague: Charles University, Dept. of Soc. Geography and Regional Development.
- Hirschman A.O., 1958, *The Strategy of Economic Development*, New Haven: Yale University Press.
- Horváth G., 1997, „The regional policy of the transition in Hungary”, *European Spatial Research and Policy*, t. 3(2), s. 39–55.
- Illner M., 2001, „Czech Regions Facing European Integration” (w:) G. Gorzalak, E. Ehlrich, L. Faltan, M. Illner (red.), *Central Europe in Transition, Towards EU membership*, Warsaw: Regional Studies Association, Polish Section, s. 210–228.

- Kornai I., 1979, „Resource-constrained versus demand-constrained systems”, *Econometrica*, t. 47, s. 801–819.
- Krugman P., 1991, *Geography and Trade*, Cambridge: MIT Press.
- Lodkowska-Skoneczna A., Pyszkowski A., Szlachta J., 1996, *Regional Development in Poland 1990–1995*, Warsaw: TF for Regional Development.
- Mackinnon D., Cumbers A., Chapman K., 2002, „Learning, innovation and regional development: a critical appraisal of recent debates”, *Progress in Human Geography*, nr 26(3), s. 293–311.
- Malmberg A., 1997, „Industrial geography: location and learning”, *Progress in Human Geography*, rocznik 21, t. 4, s. 573–582.
- Sayer A., 1992, *A Method in Social Science: A Realist Approach*, London: Routledge.
- Švejnar J., 1997, *Česká republika a ekonomická transformace ve střední a východní Evropě*, Praha: Academia.
- Tomeš J., 1996, „Specifická nezaměstnanost v České republice v regionálním srovnání (Regional patterns of specific unemployment in the Czech Republic)”, *Geografie-SČGS*, t. 101, nr 4, s. 278–295.
- Tomeš J., 2002, „Současné tendence vývoje regionální diferenciace ekonomiky v Evropě” (w:) M. Hampl (red.), *Regionální rozvoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie*, Praha: P F UK, s. 169–189.